

HOOFDDOEK EN MAAGDENVLIES

Mona Eltahawy

Hoofddoek en maagdenvlies

*Waarom het Midden-Oosten een
seksuele revolutie nodig heeft*

Vertaald door Annemie de Vries

2015

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Het hoofdstuk 'Waarom haten ze ons' is oorspronkelijk gepubliceerd in een andere vorm onder de titel 'Waarom haten ze ons?' en is verschenen in het mei-juni-nummer 2012 van *Foreign Policy*.

Copyright © 2015 Mona Eltahawy

Copyright Nederlandse vertaling © 2015 Annemie de Vries

Oorspronkelijke titel *Headscarves and Hymens*

Oorspronkelijke uitgever Farrar, Straus and Giroux, New York

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Foto auteur Dirk Eusterbrock

Vormgeving binnenwerk Adriaan de Jonge

Druk Bariet, Steenwijk

ISBN 978 90 234 9131 6

NUR 740

www.debezigebij.nl

Voor de meisjes van het Midden-Oosten en Noord-Afrika:
wees onbescheiden, kom in opstand, gehoorzaam niet en
weet dat je er recht op hebt vrij te zijn.

Schrijf met je ogen zoals schilders, met je oren zoals musici, met je voeten zoals dansers. Jij brengt de waarheid met pen en fakkel. Schrijf met je tongen van vuur. Laat de pen je niet van jezelf vervreemden. Laat de inkt niet opdrogen in je pen-
nen. Laat de censor niet de vonk uitdoven en de muilband je stem niet smoren. Zet je woede op papier.

We nemen het niet dat de onderdrukkers hun gebrul slijpen aan ons verdriet. We nemen het niet.

Gloria Anzaldúa, *Speaking in Tongues: A Letter to Third World Women Writers*

Inhoud

Waarom ze ons haten	11
Zwarte sluier, witte vlag	36
Eén hand tegen vrouwen	70
De god van de maagdelijkheid	98
Thuis	123
Wegen door de woestijn	155
Praat over jezelf	171
Epiloog	199
Dankwoord	205
Over de auteur	207

Waarom ze ons haten

In het titelverhaal van haar bundel *In de verte een minaret* beschrijft de helaas overleden en te weinig gelezen Egyptische schrijfster Alifa Rifaat hoe een vrouw seks heeft met haar man. Hij richt zich alleen op zijn eigen genot en zij voelt zo weinig dat ze ondertussen kijkt naar een spinnenweb op het plafond dat ze nodig moet wegvegen, en erover piekert dat haar man altijd heeft geweigerd om zo lang te vrijen tot ook zij een hoogtepunt bereikt, 'alsof hij haar dat niet gunt'. Net voordat haar man zijn orgasme bereikt, klinkt de oproep tot het gebed en hij draait zich op zijn zij. Nadat ze zich gewassen heeft, verzinkt ze in gebed en kijkt vanaf haar balkon uit over de straat. Dan onderbreekt ze haar dagdroom om plichtsgetrouw koffie te gaan zetten voor haar man. Ze neemt de koffie mee naar de slaapkamer, om haar man in zijn bijzijn een kopje in te schenken zoals hij dat het liefst heeft, maar dan ziet ze dat hij dood is. Ze zegt tegen hun zoon dat hij een dokter moet gaan halen. 'Ze ging terug naar de woonkamer en schonk zichzelf een kop koffie in. Het verbaasde haar hoe kalm ze was,' schrijft Rifaat.

In drie kernachtige pagina's fictie tekent Rifaat de drie-eenheid van seks, dood en religie die het kloppend hart vormt van de vrouwenhaat in het Midden-Oosten. Dit is een schrijfster die, toen ze nog leefde, door academici werd geprezen als 'authentieke' Egyptische vrouw, iemand die niet bezoedeld was door vreemde talen – ze sprak alleen Arabisch – of door invloeden uit het buitenland. Men zegt dat Rifaat nauwelijks buiten Egypte is

geweest, al is ze wel op bedevaart naar Mekka gegaan en heeft ze in Engeland een literaire conferentie bijgewoond. Haar familie dwong haar om te trouwen met de man die voor haar was uitgekozen en met hem heeft ze heel Egypte doorgereisd.

Rifaat neemt geen blad voor de mond en maakt de dingen niet mooier dan ze zijn. In haar bundeltje verhalen voert ze een seksueel gefrustreerde echtgenote van middelbare leeftijd op die zich afvraagt of haar moeder met haar vader hetzelfde lot heeft ondergaan als zij; en een moeder die treurt om haar jeugd die is bedorven door de vermindering van haar genitaliën en door een samenleving die elk aspect van haar vrouwelijkheid heeft geprobeerd te bestrijden. De verhalen gaan over vrouwen die voortdurend sublimatie zoeken in hun religie, zelfs al wordt het geloof tegen hen gebruikt door geestelijken en een door mannen overheerste samenleving.

Het valt niet mooier te maken dan het is. Wij Arabische vrouwen leven in een cultuur die fundamenteel vijandig tegenover ons staat en wordt beheerst door mannen die alleen maar minachting voor ons voelen. Ze haten ons niet vanwege onze vrijheden, zoals het afgezaagde Amerikaanse cliché sinds 9/11 wil. We hebben geen vrijheden omdat zij ons haten, zoals Rifaat zo krachtig zegt.

Ja, ze haten ons, het moet gezegd worden.

‘Het is gewoon een feit dat er voor een meisje geen vreugde te beleven valt aan opgroeien, de ene ramp na de andere overkomt je, tot je ten slotte een oude vrouw bent die niks waard is en van geluk mag spreken als ze iemand vindt die medelijden met haar heeft,’ schrijft Rifaat in het verhaal *De ogen van Baheyya*.

Misschien zullen mensen zich afvragen waarom ik hier nu mee kom, juist nu er zoveel beroering is in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, nu mensen daar bij duizenden het leven laten en het soms lijkt of de revoluties die in 2010 begonnen – niet uit de gebruikelijke haat tegen Amerika en Israël, maar uit een algemene roep om vrijheid en waardigheid – op een dood spoor zijn ge-

raakt. Moet niet iederéén eerst basisrechten krijgen, voordat vrouwen speciale aandacht vragen? En wat hebben sekse en seks te maken met de Arabische lente? Die moeten juist alles te maken hebben met de revolutie. Dit is onze kans om een politiek en economisch systeem omver te werpen dat de helft van de mensheid op zijn best als kinderen behandelt.

Noem me een Arabisch land en ik laat je een litanie horen van misdaden tegen vrouwen die daar worden begaan, misdaden gevoed door een giftige mix van cultuur en religie die maar weinig mensen willen of kunnen scheiden, uit angst heiligschennis te plegen of anderen te beledigen. Als bij meer dan 90 procent van alle getrouwde vrouwen in Egypte de genitaliën zijn verminkt uit naam van 'zuiverheid', dan moeten we allemaal heiligschennis plegen. Als Egyptische vrouwen onderworpen worden aan vernederende 'maagdelijkheidstesten', alleen maar omdat ze hun mening laten horen, is het geen tijd om te zwijgen. Als een artikel in de Egyptische strafwet zegt dat een vrouw die door haar man 'met goede bedoelingen' is geslagen geen schadevergoeding kan krijgen: weg met de politieke correctheid. En wat zijn in hemelsnaam 'goede bedoelingen'? Volgens de wet zijn dat alle klappen die 'niet ernstig' of 'niet op het gezicht gericht' zijn. Dit alles betekent dat de positie van vrouwen in de Arabische wereld niet beter is dan je denkt. Die positie is veel, veel slechter. Zelfs na deze 'revoluties' zijn vrouwen nog steeds gesluiert en aan huis gebonden, wordt hun de simpele bewegingsruimte van het zelf een auto kunnen besturen ontzegd, moeten ze toestemming van mannen hebben om te mogen reizen en kunnen ze niet trouwen of scheiden zonder de zegen van een mannelijke voogd.

Met hun abominabele staat van dienst op het gebied van vrouwenrechten nemen de Arabisch sprekende landen van het Midden-Oosten en Noord-Afrika een bijzondere positie in. In de top honderd van het *Global Gender Gap Report* van het World Economic Forum staat geen enkel Arabisch land en de regio als geheel bezet wereldwijd de allerlaagste plaats. Het jaarlijkse rapport

richt zich op vier sleutelfactoren: gezondheid (levensverwachting, et cetera), toegang tot onderwijs, economische deelname (salarissen, soorten banen en hoogte van de functie) en politieke betrokkenheid. De buurlanden Saoedi-Arabië en Jemen bijvoorbeeld verschillen lichtjaren van elkaar als het gaat om hun bruto nationaal product, maar staan op de lijst van het Gender Gap Report slechts acht plaatsen van elkaar verwijderd: Saoedi-Arabië op 127 en Jemen op 136, helemaal onder aan de lijst van 2013. Marokko, dat vaak wordt geroemd om zijn 'progressieve' familie-recht (een rapport uit 2005 van westerse experts noemde het land 'een voorbeeld voor moslimlanden die willen integreren in de moderne samenleving'), staat op nummer 129.

Het is niet moeilijk te begrijpen waarom Jemen het laagst geklasseerde land is, een land waar 49 procent van de vrouwen anal-fabeet is, 59 procent geen betaald werk doet en sinds 2013 geen vrouwen in het parlement zitten. Verschrikkelijke nieuwsberichten over achtjarige meisjes die sterven tijdens hun 'huwelijksnacht' met veel oudere mannen kunnen het tij van de kindhuwelijken niet keren. Demonstraties vóór het kindhuwelijk zijn groter dan demonstraties ertegen en geestelijken verklaren de tegenstanders van deze door de staat gesanctioneerde pedofilie tot kettlers, omdat de profeet Mohammed volgens hen met zijn tweede vrouw Aisha is getrouwd toen zij nog een kind was.

Maar in Jemen mogen de vrouwen tenminste autorijden. Dat is geen oplossing voor hun problemen, maar het is een symbool van bewegingsvrijheid – en dat symbool is nergens duidelijker dan in Saoedi-Arabië, waar ook kindhuwelijken voorkomen en waar volwassen vrouwen hun leven lang behandeld worden als kinderen die voor de meest basale dingen toestemming moeten vragen aan een mannelijke voogd. Op de universiteiten zitten veel meer vrouwelijke dan mannelijke studenten, maar de vrouwen moeten toezien hoe mannen die veel lager gekwalificeerd zijn dan zij elk aspect van hun leven controleren.

Ik was totaal niet voorbereid op Saoedi-Arabië. Zelf ben ik in Egypte geboren, maar ons gezin vertrok naar Londen toen ik zeven jaar was. Na bijna acht jaar in het Verenigd Koninkrijk te hebben gewoond, verhuisden we in 1982 naar Saoedi-Arabië. Mijn ouders, die in Londen waren gepromoveerd in de medische wetenschap, hadden allebei een baan gevonden in Jeddah, als docent klinische microbiologie aan medische studenten en technici. De universiteit was gesegregeerd. Mijn moeder gaf les aan de vrouwen op de vrouwelijke campus en mijn vader aan de mannen op de mannelijke campus. Als er geen docent van hetzelfde geslacht beschikbaar was, werden de colleges gegeven via een besloten tv-netwerk en moesten studenten per telefoon hun vragen stellen. Mijn moeder, die het laatste jaar dat we in Glasgow woonden de kostwinner van ons gezin was geweest, ontdekte nu dat ze volgens de wet geen auto mocht besturen. Als we ergens heen wilden, waren we afhankelijk van mijn vader. In de tijd voordat onze nieuwe auto werd afgeleverd moesten we het doen met illegale taxi's en openbare bussen. In de bus kochten we een kaartje bij de chauffeur en dan liepen mijn moeder en ik helemaal door naar achteren waar twee paar stoelen – vier als we geluk hadden – bestemd waren voor vrouwen. Achter in de bus. Waar hebben we dat eerder gehoord? Het enige woord ervoor is segregatie.

Het was of we verhuisd waren naar een andere planeet waarvan de bewoners vurig wensten dat vrouwen niet bestonden. Zes jaar heb ik in die surrealistische sfeer geleefd. In die wereld moet een vrouw, hoe oud of jong ze ook is, een mannelijke voogd hebben – een vader, een broer of zelfs een zoon – en mag ze niets doen zonder de toestemming van die voogd. Het is ongelooflijk hoe vrouwen worden geïnfantiliseerd; ze mogen niet reizen, een bankrekening openen, op een baan solliciteren of zelfs een medische behandeling ondergaan zonder het goedkeurende stempel van een man. Ik zag het allemaal met stijgende afschuw en verwarring aan.

Ik kan het ook nog over stemrecht hebben, maar in de tijd dat ik in Saoedi-Arabië woonde, had niemand stemrecht. Koning Abdullah heeft gezegd dat vrouwen bij de verkiezingen van 2015 mogen gaan stemmen en zich verkiesbaar mogen stellen, maar het is de vraag of de geestelijken, zoals de grootmoefti van Saoedi-Arabië, die belofte niet zullen torpederen, zoals ze dat ook in 2009 hebben gedaan; toen hadden alleen de mannen stemrecht bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen ooit in Saoedi-Arabië.

Ja, dit is Saoedi-Arabië, het land waar een vrouw die een groepsverkrachting had overleefd gevangenisstraf kreeg, omdat ze in een auto was gestapt met een man die geen familie van haar was; ze werd pas vrijgelaten na een koninklijk pardon. Dit is Saoedi-Arabië, waar een vrouw die tegen het verbod in achter het stuur van een auto was gaan zitten, tot tien zweepslagen werd veroordeeld en ook koninklijk pardon nodig had. De situatie in Saoedi-Arabië is zo beroerd dat zelfs het kleinste gebaar – zoals de belofte van de koning om vrouwen in 2015 stemrecht te geven – door internationale waarnemers vol lof wordt begroet, waarbij de verantwoordelijke vorst, koning Abdullah, toegejuicht wordt als ‘hervormer’ – zelfs door degenen die beter zouden moeten weten, zoals *Newsweek*, dat de koning in 2011 onder de elf meest gerespecteerde wereldleiders schaarde. Het antwoord van deze ‘hervormer’ op de revolutie die in de regio opkwam, was dat hij zijn volk tot zwijgen bracht met nog meer overheidsverordeningen – vooral om de religieuze fanatici te plezieren waaraan de Saoedische koninklijke familie haar legitimiteit ontleent.

Toen ik op mijn vijftiende dit land leerde kennen, werd ik tot feministe getraumatiseerd – ik heb er geen ander woord voor – omdat vrouw zijn in Saoedi-Arabië betekent dat je de belichaming bent van de zonde. Het koninkrijk vereert schaamteloos een misogyne god en hoeft zich daar nooit voor te verantwoorden, dankzij zijn drie grote voordelen: het bezit van olie, de aanwezigheid op zijn grondgebied van de twee heiligste plaatsen van de islam, Mekka en Medina, en zijn controle over de stroom olie-

dollars die ten goede komt aan de wapenfabrikanten van zijn westerse bondgenoten.

In die tijd – de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw – waren de geestelijken op de Saoedische tv net als nu geobsedeerd door vrouwen en hun lichaamsopeningen, en vooral door wat daar uit kwam. Ik zal nooit vergeten hoe ik een keer hoorde dat als een jongetjesbaby op je plaste, je gewoon in dezelfde kleren kon gaan bidden, maar als een meisjesbaby een plasje op je deed, moest je je eerst verkleden. Wat kon de urine van een meisje in hemelsnaam onrein maken? Ik had geen idee.

De haat tegen vrouwen.

Ook nu nog bestaat die obsessie van de geestelijken met vrouwelijke organen. De laatste giller: autorijden is slecht voor je eileiders.

‘Als een vrouw, niet uit pure noodzaak, een auto bestuurt, kan dat negatieve gevolgen hebben, want uit functionele en medische onderzoeken blijkt dat autorijden automatisch de eileiders aantast en het bekken omhoog duwt,’ zei de Saoedische geestelijke Saleh Lohaidan in 2013 tegen de nieuwssite *Sabg*. ‘Daardoor krijgen vrouwen die geregeld autorijden vaker kinderen met min of meer ernstige gezondheidsproblemen.’

Saoedi-Arabië hanteert een ultraconservatieve interpretatie van de islam, die wahabisme of salafisme wordt genoemd. Wahabisme wordt meer direct met het koninkrijk geassocieerd en salafisme met volgelingen van deze strenge vorm van de islam buiten Saoedi-Arabië. Dankzij de oliedollars van het koninkrijk en het daarmee verbonden bekeringswerk zijn het wahabisme en salafisme over de hele wereld verspreid, en daarmee ook de opvattingen van de islam die het leven van een vrouw in Saoedi-Arabië tot weinig meer dan een levenslange gevangenisstraf maken.

Maar de haat tegen vrouwen is niet voorbehouden aan het salafisme. Het is geen puur Saoedisch verschijnsel, geen verwerpelijke eigenaardigheid van een rijk, geïsoleerd stuk woestijn alleen. De vlam van de islamistische haat tegen vrouwen brandt in de

hele regio – nu meer dan ooit. Ik gebruik het woord ‘islamist’ volgens de definitie van Associated Press: ‘een aanhanger of voorstander van een politieke beweging die de overheid en samenleving opnieuw wil ordenen volgens wetten die de islam voorschrijft’. Daaronder vallen ook de Moslimbroederschap in Egypte en salafistische groepen binnen de soennitische stroming van de islam of binnen de sjiitische militie in Irak.

De obsessie met het in bedwang houden van vrouwen en ons lichaam komt vaak voort uit de verdenking dat vrouwen binnen de kortste keren seksueel onverzadigbaar worden, als ze niet worden tegengehouden. Neem bijvoorbeeld de woorden van Yusuf al-Qaradawi, de populaire Egyptische geestelijke die in Doha, Qatar, woont en al jarenlang tv-presentator is bij Al Jazeera. Al-Qaradawi heeft de revoluties gesteund, ongetwijfeld in de hoop dat ze het einde zouden betekenen van de tirannen die al zo lang hemzelf en de Moslimbroederschap waar hij uit voortkomt, hadden gekweld en onderdrukt. Qaradawi bereikt een groot publiek, zowel via de satellietkanalen als daarbuiten. Ook al zegt hij dat het genitaal verminken van vrouwen (dat hij ‘besnijdenis’ noemt, een veelgehoord eufemisme dat die praktijk gelijk wil stellen met mannelijke besnijdenis) niet ‘verplicht’ is, je zult in een van zijn boeken ook deze briljante gedachte aantreffen: ‘Persoonlijk steun ik dit, onder de huidige omstandigheden in de wereld van vandaag. Iedereen die denkt dat besnijdenis de beste manier is om zijn dochters te beschermen, moet het doen.’ En hij voegt eraan toe: ‘De gematigde opinie is vóór besnijdenis, om de verleiding te verminderen.’ Dus zelfs ‘gematigden’ vinden dat er gesneden moet worden in de genitaliën van een meisje, om te zorgen dat haar seksueel verlangen in de kiem wordt gesmoord. Later heeft al-Qaradawi een fatwa uitgesproken tegen vrouwelijke genitale verminking (FGM), maar het verbaasde niemand dat toen Egypte deze praktijk in 2008 verbood, een paar parlementsleden van de Moslimbroederschap tegen de wet stemden. Trouw aan het credo van de Moslimbroederschap waartoe ook al-Qaradawi

behoort, hebben verschillende vrouwelijke leden van de Broederschap openlijk hun steun uitgesproken voor FGM en voor de legalisering ervan. Een van hen was voormalig parlementslid Azza el-Garf, die tijdens Mohammed Morsi's korte presidentschap diens adviseur voor vrouwenzaken was en FGM een vorm van 'mooier maken' noemde.

Maar terwijl geestelijken zich beijveren om het vrouwelijk verlangen te onderdrukken, zijn het de mannen die zich niet kunnen beheersen. Op straat in te veel landen van onze regio vormt seksuele intimidatie een ware epidemie. In een onderzoek in 2008 van het Egyptische centrum voor vrouwenrechten zei meer dan 80 procent van de ondervraagde vrouwen te maken te hebben gehad met seksuele intimidatie, en meer dan 60 procent van de mannen gaf toe vrouwen lastig te vallen. Een onderzoek van de VN uit 2013 meldde dat 99,3 procent van de Egyptische vrouwen op straat seksueel wordt lastiggevallen. Mannen betasten en molesteren ons en toch krijgen wij er de schuld van, omdat we op het verkeerde moment in de verkeerde kleren op de verkeerde plek waren. Caïro heeft een metrorijtuig speciaal voor vrouwen, om ons te 'beschermen' tegen verdwaalde handen en erger; talloze Saoedische winkelcentra zijn uitsluitend toegankelijk voor gezinnen, en verboden voor mannen alleen, tenzij ze een vrouw weten op te duikelen die met ze mee wil gaan. Ouders verbieden hun dochters om 's avonds de deur uit te gaan, zodat ze niet worden aangerand of verkracht, maar is er iemand die jongens en mannen verbiedt ons aan te randen of te verkrachten?

We horen vaak hoe de falende economie in het Midden-Oosten er de oorzaak van is dat veel mannen niet kunnen trouwen, en sommigen zien daarin zelfs de verklaring voor de toename van seksuele intimidatie op straat. Toch horen we nooit wat dat uitstel van het huwelijk voor vrouwen betekent. Hebben vrouwen soms geen seksuele verlangens? Blijkbaar heeft de Arabische jury nog steeds geen benul van de menselijke biologie. Hier is

nog een wijsheid van al-Qaradawi: maagden moeten ‘geduldig’ zijn en de verleiding om te masturberen weerstaan, want dat is volgens hem ‘gevaarlijker’ dan mannelijke zelfbevrediging; immers, als een maagd haar vingers of iets anders in haar vagina steekt, kan ze haar maagdenvlies doorprikken en dan zullen haar familie en toekomstige echtgenoot denken dat ze ontucht heeft gepleegd en seks voor het huwelijk heeft gehad.

Denk aan die oproep tot het gebed en de sublimatie via religie die Rifaat zo briljant in haar verhaal verweeft. Net zoals de door het regime benoemde geestelijken de armen in de hele regio zoet houden met beloften van gerechtigheid in de volgende wereld in plaats van af te rekenen met de corruptie en vriendjespolitiek van de dictator in dit leven, zo gebruiken mannen het geloof van vrouwen om ze het zwijgen op te leggen en gevangen te houden.

In Koeweit, waar de islamisten jarenlang tegen vrouwenkiesrecht hebben gestreden, werden de vier vrouwen die in 2009 in het parlement waren gekozen voortdurend achtervolgd door conservatieven die eisten dat de vrouwen die hun haar niet bedekten, hoofddoeken gingen dragen. Toen het parlement in 2011 werd ontbonden, eiste een islamistische parlementariër dat het nieuwe Huis van Afgevaardigden – waarin geen enkele vrouw zat – zou debatteren over zijn voorstel voor een wet op ‘fatsoenlijke kleding’. Die wet kwam er niet door, maar de obsessie met het lichaam van vrouwen bleef. In mei 2014 citeerde *The Washington Post* een islamistisch parlamentslid, voorzitter van de commissie voor ‘het bestrijden van buitenlands gedrag’, die beweerde dat de commissie zijn voorstel had goedgekeurd om vrouwelijke ‘naaktheid’ te verbieden op openbaar toegankelijke plekken zoals zwembaden en hotels. Het parlamentslid weigerde te omschrijven wat hij bedoelde met ‘naaktheid’. Terwijl ik aan dit boek werkte, moest het voorstel nog door de Nationale Volksvertegenwoordiging van Koeweit en door de regering worden goedgekeurd, maar het had al tot een politieke confrontatie geleid: een parlamentslid, Nabi al-Fadi, zei dat hij zou aftreden als het parle-

ment het voorstel, dat hij volgens het Koeweitse dagblad *al-Shahed* een ‘stap terug’ vond, aannam.

Hoe het wetsvoorstel ook uitpakt, de obsessie met het vrouwelijk lichaam werkt op allerlei terreinen door. Een paar dagen voordat het voorstel voor het ‘bikiniverbod’ bekend werd, stond in *The Gulf News* een artikel over een vrouw in Koeweit die de rechtszaak tegen haar ex-echtgenoot om de voogdij over haar kinderen had verloren. De advocaat van haar man had de rechtbank een foto laten zien waarop zij in bikini stond met een andere man, in het buitenland.

‘De opvoeding van de kinderen kan niet aan deze moeder worden toevertrouwd en deze foto wijst op een gebrek aan fatsoen en een tekortschietend moreel besef, die het vertrouwen in haar ondermijnen en tot minachting bij het publiek leiden wanneer de samenleving haar daden moreel of religieus weegt,’ aldus de advocaat.

Na de revolutie in Libië waarmee een eind kwam aan 42 jaar dictatuur door Moammar Khaddafi, was het eerste wat het hoofd van de interim-regering, Mustafa Abdel Jalil, beloofde te doen het opheffen van de beperkingen die de dode tiran had gesteld aan polygamie. Mocht je nog denken dat Moammar Khaddafi een soort feminist was, realiseer je dan dat onder zijn bewind vrouwen en meisjes die slachtoffer waren van seksueel geweld of verdacht werden van ‘morele misdaden’ gedumpt werden in ‘sociale rehabilitatiecentra’. Dit waren in feite gevangenis- en, waar ze alleen uit konden komen als een man met ze wilde trouwen of hun familie ze terugnam. Volgens Human Rights Watch worden ook na de val van Khaddafi nog steeds veel vrouwen door hun familie naar ‘sociale rehabilitatiecentra’ gestuurd ‘met als enige reden dat ze zijn verkracht en vervolgens doodverklaard omdat ze de “eer van de familie hebben bezoedeld”’.

De terugkeer naar polygamie in Libië (waar mannen sinds 2013 volgens *Al Arabia News* extra vrouwen kunnen nemen, tegen de wil van hun eerste vrouw in) is vooral zo schandalig omdat vrou-

welijke demonstranten een essentiële rol hebben gespeeld in de Libische revolutie. Twee dagen voordat er in navolging van de opstanden in buurlanden Tunesië en Egypte protesten uitbraken, was er in Libië een demonstratie van vrouwelijke familieleden van gevangenen die in 1996 bij het bloedbad in de Abu Salim-gevangenis waren gedood door de strijdkrachten van Khaddafi. Zij protesteerden tegen de gevangenneming van de advocaat die deze gevangenen had verdedigd. Aangestoken door het protest van deze vrouwen gingen ook landgenoten in de oostelijke provincie Benghazi meedoen en vandaar groeiden de demonstraties uit tot een landelijke opstand.

In Egypte werden de eerste parlementsverkiezingen sinds het begin van de revolutie gedomineerd door mannen die nog in de zevende eeuw verkeerden. In de strijd om een zetel moesten 984 vrouwen het opnemen tegen 8415 mannen. Een kwart van de parlementszetels werd behaald door salafisten voor wie vrouwenrechten beginnen en eindigen met het 'recht' van de vrouw om de niqaab te dragen, de gezichtsbedekkende sluier. In campagne-materiaal van de salafistische Nour-partij in Egypte stond op de plekken waar het gezicht van een vrouw had moeten staan een bloem afgebeeld. Vrouwen mogen niet gezien of gehoord worden – zelfs hun stem is een bron van verleiding.

Bloemen in plaats van vrouwengezichten, midden in een revolutie in Egypte! Een revolutie waarin vrouwen zijn omgekomen, geslagen, doodgeschoten en seksueel misbruikt, terwijl ze schouder aan schouder met de mannen streden om het land te ontdoen van Mubarak – en toch zijn er nog steeds zoveel patriarchen die ons onderdrukken. De Moslimbroederschap, die in het revolutionaire parlement bijna de helft van het totaal aantal zetels bezette, voordat dat parlement door het Hoogerechtshof werd ontbonden, gelooft niet dat vrouwen (of christenen) president kunnen worden. De vrouw die aan het hoofd stond van het 'vrouwencomité' van de politieke vleugel van de Broederschap, heeft gezegd dat vrouwen niet horen te demonstreren of protes-

teren, omdat het 'waardiger' is om hun echtgenoten en broers dat voor hen te laten doen.

Het was ook in Egypte dat minder dan een maand na het aftreden van president Hosni Mubarak de militaire junta die hem vervangde het Tahrirplein schoonveegde en tientallen mannelijke en vrouwelijke activisten gevangenzette, zogenaamd om 'de revolutie te beschermen'. Alle tirannen onderdrukken, slaan en martelen. Dat weten we. Maar speciaal voor de vrouwelijke activisten kwamen daar nog de 'maagdelijkheidstesten' bij, verkrachting vermomd als een arts die zijn vingers in hun vagina stak op zoek naar hun maagdenvlies.

Dit is de overeenkomst tussen de soldaten van onze regimes en de mannen op onze straten: allemaal plegen ze seksueel geweld tegen vrouwen om ons eraan te herinneren dat de openbare ruimte het domein van mannen is. Zowel leden van de veiligheidstroepen als burgers hebben vrouwen op het Tahrirplein verkracht. En de mannen van de revolutie – van links en van rechts – hebben ons naar de achtergrond gedrongen door te zeggen dat 'vrouwenzaken' geen belangrijke rol kunnen spelen in de 'politiek van de revolutie'. Maar mijn vraag is dan: wiens revolutie?

Mocht je denken dat het alleen islamisten zoals de Moslimbroeders of de salafisten van Saoedi-Arabië zijn die met hun vrouwenhaat onze rechten met voeten treden, bedenk dan dat Moslimbroeder Mohammed Morsi, die nipte overwinnaar van de eerste presidentsverkiezingen in Egypte, na de val van Mubarak zelf ten val werd gebracht door de openlijk seculiere minister van Defensie Abdel-Hattah el-Sisi. El-Sisi presenteerde zichzelf, vooral tegenover vrouwen, als de man die Egypte had gered van een afschrikwekkende terugval naar duistere tijden in de handen van de Moslimbroederschap. Iedereen die zo dom is om dat te geloven, doet er goed aan te bedenken dat de 'maagdelijkheidstesten' waaraan de militairen vrouwelijke activisten onderwierpen, door el-Sisi waren goedgekeurd.

Daarom stel ik een giftige mix van cultuur en religie verant-

woordelijk. Of onze politiek nu gekleurd is door religie of door militair gezag, de gemene deler is de onderdrukking van vrouwen.

Uit Tunesië, het eerste land dat in opstand kwam tegen zijn tiran en het eerste land dat hem verdreef, komt het krachtigste sprankje hoop, maar ook dat land heeft nog een lange weg te gaan. Nadat de islamistische Ennahdapartij in 2011 het grootste deel van de stemmen had gekregen voor de wetgevende vergadering van het land, hielden de Tunesische vrouwen hun adem in. Vrouwelijke hoogleraren en studenten aan de universiteit meldten dat ze te maken kregen met geweld en intimidatie door islamisten omdat ze geen hoofddoek droegen.

In maart 2014 ging ik met producer Gemma Newby naar Tunesië om vrouwen te interviewen voor onze radiodocumentaire *Women of the Arab Spring* ('Vrouwen van de Arabische Lente') voor de BBC World Service. Ik interviewde vrouwen die hadden bijgedragen aan het opstellen van de nieuwe grondwet, onder wie een seculier parlamentslid en een van de islamistische Ennahdapartij, en ook activistes die hadden gelobbyd om die grondwet zo vrouwvriendelijk mogelijk te krijgen. We moeten nog afwachten of hij uiteindelijk meer zal blijken te zijn dan woorden op papier, maar dankzij hun inspanningen is de Tunesische grondwet de eerste in de Arabische wereld waarin mannen en vrouwen gelijk worden gesteld. Anders dan hun tegenvoeters in dat eerste parlement van Egypte na de revolutie dienen in de Tunesische Grondwetgevende Vergadering niet alle vrouwelijke islamisten als voetvolk voor het patriarchaat.

Sommige vrouwelijke parlamentsleden van Ennahda waren tegen de tekst over ongelijkheid in de Tunesische grondwet. Dankzij de inspanningen van andere vrouwen, zoals Fatoum Elaswad, die wél graag wilde samenwerken met haar seculiere collega's, kwam de wet er toch door.

'Als vrouwen tegen elkaar vechten, hebben alleen mannen daar voordeel van,' zei ze tegen me.

Daar kunnen we iets van leren.